

UDC (УДК) 340.1

Савайда Олена Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: savaida@i.ua
ORCID ID: 0000-0003-2035-2604

УКРАЇНСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ ПОМІЖ МЕНТАЛЬНОСТЕЙ НАРОДІВ СВІТУ

Анотація. Проаналізовано праці вітчизняних і зарубіжних науковців, які присвячені проблемам ментальності, зокрема ментальності українського народу та її розуміння для формування суспільних і державно-правових відносин. Розглянуто головні критерії, які кардинально впливають на формування правосвідомості народу і на її впровадження в поведінку суспільства, й відтак мають безпосередній вплив на регулювання державно-правових відносин.

Ключові поняття: ментальність, українська ментальність, Космо, Логос, Психея, правова ментальність.

Savayda Olena,
PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Theory and History of State and Law,
Constitutional and International law,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: savaida@i.ua
ORCID ID: 0000-0003-2035-2604

UKRAINIAN MENTALITY BETWEEN MENTALITIES OF THE PEOPLES OF THE WORLD

Abstract. The article analyzes the scientific works of domestic and foreign scientists, devoted to the problems of mentality, in particular, the mentality of the Ukrainian people and their understanding of building social and state legal relations. The basic criteria that fundamentally influence the formation of the people's consciousness and its implementation in the behavior of society are considered, and therefore how they directly influence the regulation of the state legal relations.

Awareness of the mentality of one's people enables one to become more aware of one's national destination in a world of different nationalities, as well as laying the foundations for respect for other people, while knowing and understanding one's own roots.

The purpose of the research was to investigate theoretical, natural and philosophical cognition and assessment of problematic issues the mentality of people trying to use the mentality and in private comparison with its mentality of people in the world, through the Cosmos, Logos and Psyche.

Superiorities, philosophical ideas and principles, fundamental categories and concepts, even in ordinary everyday life, allow us to get into the essence of the mentality of the people.

The process of transformation of nature by man or the adaptation of man to this nature is expressed in the form of culture, which is a reference to the mentality of the people. After all, human mentality is human belonging (the technical way of knowing nature, the result of which is culture) to the nature that belongs to human. Culture appears as a certain technique or tool developed in the course of human life and in the human history.

Key concepts: mentality, Ukrainian mentality, Cosmo, Logos, Psyche, legal mentality.

Вступ

Обрана тема є актуальною та значущою. Пізнання ментальності свого народу дає змогу ліпше усвідомити своє національне призначення серед різних національностей, а також формує основу поваги до інших народів. Адже пізнати себе чи своє призначення в цьому світу і є основним життєвим кредом людини (народу) (приміром, за філософією Сократа). Однак пізнати себе можливо лише разом із пізнанням себе та світу. Тому звичайно пізнання ментальності українського народу (до якого ми належимо) відбуватиметься через призму пізнання себе українця (суб'єктивне бачення) і світу. Головне завдання – встановлення певного єдиного принципу, який допоможе обрати основу для створення національного життя народу (ту несхожість із іншими, що і вирізняє та ідентифікує нас українців).

Потрібно зазначити, що нині в науковій літературі проблемі ментальності та її розуміння приділяють значну увагу. Такі вчені, як М. В. Попович, К. З. Возьний, С. Б. Кримський розкривають призначення та сутність ментальності, І. О. Бойченко охарактеризував указане явище. Ми ж аналізуватимемо українську ментальність та спробуємо порівняти її з іншими ментальностями народів світу, водночас не спекулюючи націоналізмом як глобальною проблемою. А, навпаки, покажемо переваги ментальності одного народу над іншим для вдосконалення та ліпшого розуміння інших через їхній культурний доробок і спадщину.

Мета статті полягає в теоретичному та природно-правовому й філософському пізнанні й оцінці проблемних моментів ментальності народу, зокрема української ментальності, та в частковому порівнянні її з іншими ментальностями народів світу через призму Космо, Логосу та Психеї.

1. Природа та ментальність українського народу

Україна декілька десятків років у своєму економічному, політичному, демократичному, державно-правовому та соціальному розвитку тримає курс на євроінтеграцію. Прагнення ввійти до європейської спільноти пояснюється багатьма (етнічними, географічними тощо) спільними рисами і чинниками. Однак процес входження в ЄС нівелює українську ментальність. Україна не може (з географічного погляду) ввійти в європейське об'єднання, тому що вона безпосередньо й є географічно центральною державою Європейського континенту. Тому дивно, що виникає питання, чи має Україна входити до Європейського Союзу, чи ні? Адже вона є та має бути центром Європейського Союзу.

Проте, розглядаючи історичне, державно-правове творення нашої землі-держави, зауважимо, що саме центральність знаходження між Європою та Азією не дає нам можливості (військові конфлікти і війни, загарбання та перерозподіл території, нестабільна національно-державна політика уряду) сконцентруватися на своїй природно-правовій ментальності та сутності української природи нашого народу (який має чимало сприятливих чинників для всебічного й ефективного розвитку: родючий ґрунт, ліси, степи, гори, море тощо; не кожна країна може цим похизуватися).

Нашою характерною рисою, зокрема, є неагресивність. Це можна пояснити тим, що ми володіємо чималими природними ресурсами. Відтак в українців немає потреби у завоюванні та загарбанні інших територій. Також у нас є й така риса, як толерантність, яка допомагає мирно співіснувати з іншими народами. Це в тому разі, якщо немає зовнішньої агресії та посягання на нашу територію. Проте тут потрібно наголосити, що іноді українці є занадто толерантними та терплячими.

Тому ми детальніше розглянемо ментальність України. Адже ментальність народу виявляє ті його несхожі особливості, до яких потрібно самим дбайливо ставитися (проявляти повагу та розуміння), а тоді й інші народи розумітимуть та із повагою ставитимуться до існування та проявів такої ментальності.

Ментальність (з лат. mens – пов'язаний із духом, духовністю) – спосіб мислення, загальна духовна налаштованість, установка індивіда або соціальної групи (наприклад, етнічного, професійного або соціального прошарку) до навколишнього світу [1, с. 22].

Саме про навколишній світ, який оточує українця, потрібно мовити, аналізуючи природно-правові витоки української ментальності. Адже Природа – це обличчя народу, серед якої цей народ зростає і творить свою історію. Безперечно, Природа – це постійно діючий чинник. Тому, розглядаючи Природу України, потрібно мовити про її багатоаспектність. Те саме стосується й українця, який завдяки такій розмаїтості (навколишнього світу) може досягнути багатоаспектності природи та надалі використовувати її для формування своєї культури й життя.

Однією з особливостей українського навколишнього середовища є земля (чорнозем, який належить до найродючіших видів ґрунту). Це унікальне світове явище, яким значною мірою володіють саме українці (одна п'ята частина від усіх чорноземів світу). Про їхню родючість казали: «Земля така добра, що посадиш оглоблю, то виросте тарантас» [2, с. 155].

Чорнозем – феномен природи, який полягає в особливій конституції, поставі, у великій потужності, прекрасних властивостях і високій родючості. Чорнозем називають чудом біосфери, її дивовижним витвором [3, с. 28]. Тому володіння вказаним багатством і різними формами усвідомлення українцем важливості, цінності цього феномена природи зумовлює необхідність його (грунту) збереження українцем як свого найголовнішого призначення. Звідси й цілісність держави та державних кордонів, й самовідданість стосовно своєї землі-країни та її збереження. Найцінніше, чим наділила нас Природа, пов'язане із землею, яку ми так відданого, інколи саможертвовно, захищаємо та зберігаємо, адже це наше Космологічне призначення.

Розглядаючи призначення чи даність природи, варто проаналізувати історію творення народу саме на тій землі. Безперечно, основою для історії народу є перетворення природи, серед якої цей народ живе. Це процес перетворення чи пізнання природи двозалежний (оскільки, щоб пізнати природу, її потрібно наповнити собою (людиною) та своїми цілями в процесі осягнення цієї природи). Людина, пізнаючи навколишній світ, перетворюється сама (і тілом, і думкою, і міркуваннями) й втілює основні дані природою цінності, чинники і в своєму житті та побуті, і в суспільних відносинах, і в формуванні державності.

Цей процес перетворення природи людиною чи прилаштуваність людини до природи виражається у формі культури, яка є орієнтиром для ментальності народу. Адже ментальність народу – це і є належність народу (технічний спосіб пізнання природи, результатом якого є культура) до тієї природи, яка належить народові (як інколи говорять: «Батьківщину та батьків не обирають, це те, що дається нам як даність»). Звичайно ментальність не визначається лише культурою. Культура тут постає як розроблена протягом життя людини та за історію народу певна техніка чи методика.

2. Ментальність (риси, архетипи) та культура українського народу

Суперцінності, філософські ідеї та принципи, фундаментальні категорії і поняття навіть у звичайному буденному побуті дають нам змогу проникнути в сутність ментальності народу.

Ментальність будь-якого народу формується за допомогою його культури та шкали цінностей, які даються йому насамперед тією місцевістю та природою, де він народжується та формується. Тому важливу роль відіграє та місцевість (природа), земля, надра і різні природні стихії (вода, сонце, ґрунт-земля, вогонь, повітря), на якій проживає той чи інший народ.

Насамперед це актуально для українця, який без власної землі себе не уявляє, тобто не ідентифікує (не орендоване на тривалий час житло, як у більшості європейських країн, чи взяте в кредит, як у США. Згадайте, як більшість літніх українців перебираються в сільську місцевість і займаються, приміром садівництвом). Природна прив'язаність до землі свідчить і про осілість, і про планування свого життя, а отже, і про усвідомлення саме в такий спосіб своєї національної ментальності.

Ментальність – сукупність соціально-психологічних настанов, автоматизмів і навиків свідомості, які формують способи бачення світу й уявлення людей, що належать до тої або іншої культурної спільноти. Як будь-який соціальний феномен ментальності історично мінливі, але зміни в них відбуваються дуже повільно [4, с. 369–370].

Як зазначалося, ментальність народу залежить від його культури. Проте культура – це наслідок поєднання народу і тієї природи, до якої цей народ належить. Головна роль у цьому взаємозв'язку належить Природі. Тому, що вона (Природа) встановлює правила гри (текст, природні закони), які народ має розшифрувати, зрозуміти та реалізувати на свою користь, й так, проявляючи індивідуальність, творити водночас свою історію на власній землі. Ментальність – постійно діюча й мінлива категорія, яка, на відміну від інших більш стабільних філософських явищ, є відкритою структурою та незавершеною, тому що і природа, і історія народу, яка твориться на цій землі-природі, є постійно змінюю та живою матерією [5, с. 57].

Ментальність народу виражається не лише в індивідуальних настановах, а й у тому, що характерне для всієї суспільної свідомості народу (як і для загальної культури того чи іншого народу). Суб'єктом ментальності є не індивід, а соціум (тобто весь народ). Для ментальності українського народу також характерні такі категорії, як природа, історія народу, культура народу. Вказані категорії виявляються в прояві розуму, в словесній мові (Логос, вербальній культурі суспільства) та мові жестів, поведінці (суспільних відносинах), звичаях (законах, праві) й віруваннях тощо.

Ментальність народу допомагає формувати національну свідомість. Як зазначалося, кожен народ має індивідуальну ментальність, що і розмежовує всі народи. Звичайно всі народи світу мають спільні ціннісні знаменники (філософські, правові, моральні), проте вони (світло, життя, справедливість, будинок, сім'я, слово, свобода) розташовуються в різному співвідношенні (це залежить від Природи та методів (тобто культура та історія є одними

із позитивних методів) перетворення цієї природної субстанції на користь і благо народу). Одні й ті ж слова, категорії та значення можуть розумітися кожним народом по-різному, і це природно. Проте нас у ментальності народу цікавлять погляди і міркування народу стосовно світу та життя, побуту і взаємин, навколишнього середовища. Це деякою мірою є складом розуму народу, тобто певною гносеологією, яка формує основи різних (моральних, етичних, духовних, культурних, державно-правових) цінностей, за допомогою якого народ обирає свої життєві напрями і провадить діяльність, й у глобальному масштабі реалізується на ментальній карті світу.

Менталітет проявляється на підсвідомому рівні, який формується на основі традицій, звичаїв, певних ритуалів, психології та насамперед природного оточення та проживання вказаного народу, що і проявляється в соціальних стосунках [6, с. 48].

Одним із потужних архетипів, який входить до ментальності українського народу, є архетип Матері [7, с. 115], який є певним уособленням Землі, України, Жінки, Краси. Наявність цього архетипу зумовлює шанобливе ставлення до жінки, визнання її провідної ролі в суспільстві та родині (звичайно більшою мірою в побуті, проте, тут простежується рівність статей, що відбувається значно швидше, ніж в інших країнах, свобода вибору тощо). Також цей архетип пояснює таку поведінку більшості українців, яка виявляється у відданості землі й готовності оберігати її, територію, країну, державу, родину. Таке вшанування цього архетипу наділяє українців вірою, проте, вона переважно стосується віри у дива, в Бога (іноді українець вважає життя казкою – і прекрасною, і чарівною водночас, в якій без його участі вирішаться справи). Проте це не завжди так, оскільки тут виникає ще один архетип свободи. Але ця свобода має особистий характер.

За багатою історичною формацією утворення України, український народ, за всіх обмежень (політичних, державних, національних), прагнув жити за нормами свободи, причому індивідуальної. Цей сильний архетип дає нам змогу долати нав'язаний ззовні авторитет, водночас реалізовує прагнення до свободи, опираючись лише на власні сили, розум, здібності, що проявляється у більшому лібералізмі, гуманізмі та цивілізованості українців.

Висновки

Для ментальності українського народу характерні певні ключові засади й архетипи, які формуються багатоаспектною Природою та навколишнім світом. Такими основами є її земля-чорнозем (але не тільки, адже ми маємо і ліси (різні), степи, море, гори) й відтак усі супутні потреби, пов'язані із Матінкою-землею (цілісність, непорушність, оборона, повага, злагода, добробут, згуртованість, родинність, толерантність). У нас є і свобода та незалежність від інших, беручи до уваги родючість ґрунту тощо, тому в українців немає потреби у насильницьких діях чи зазіханнях на інші землі. Ми має бути зосереджені на власному господарюванні та на досягненні своєї самодостатності й самоідентичності.

Безперечно кожен народ має свої особливості та різні елементи, що й формують його ментальність. Наприклад, такими елементами можуть бути простір і час, вертикальні та горизонтальні орієнтири світу, співвідношення чоловічого та жіночого, рослинний і тваринний символізм тощо. І у зв'язку з цим виникає головне питання для самоідентичності українця – що це є, що це є таке? Йому, щоб знайти відповідь на це питання потрібно відмежуватися і глянути з боку на головні елементи ментальності, а саме: Космо, Логос і Психею народу. Відтак кожна національна цілісність: народ, країна, культура мають своє світобачення та унікальну шкалу цінностей.

Список використаних джерел

1. Кримський С., Заблоцький В. Ментальність. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
2. Українські приказки, прислів'я і таке інше: зб. О. В. Марковича та ін. / уклад. М. Номис; упоряд., прим., вступ ст. М. М. Пазяк. Київ : Либідь, 1993. 764 с.
3. Позняк С. П. Чорнозем у наукових дослідженнях і пам'яті народів світ. *Український географічний журнал*. 2016. № 2. С. 26–31.
4. Галушко К. Ю. Ментальність, менталітет. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2009. Т. 6: Ла–Мі. 790 с.
5. Гачев Г. Д. Ментальности народов мира. М. : Алгоритм, Эксмо, 2008. 554 с.
6. Горобець В. М. Світанок української держави. Люди, соціум, влада, порядки, традиції. Х. : «КСД», 2017. 448 с.

7. Менталітет українців та основні детермінанти його становлення. *Історія української культури: підручник* / В. О. Лозовой, Л. В. Анучина, О. А. Стасевська, О. В. Уманець та ін., за ред. проф. В. О. Лозового; НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2013. 367 с.

References

1. Krymskyi, S., & Zablotskyi, V. (2002). Mentalnist [Mentalist]. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk / V. I. Shynkaruk (hol. redkol.) ta in.* Kyiv: Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy: Abrys [in Ukr.].
2. Markovycha, O. V. ta in. (1993). *Ukrainski prykazky, pryslivia i take inshe: zb.* [Ukrainian prykazky, pryslivia and take inshe: zb.]. / uklav. M. Nomys; uporiad., prym., vstup st. M. M. Paziak. Kyiv: Lybid [in Ukr.].
3. Pozniak, S. P. (2016). Chornozem u naukovykh doslidzhenniakh i pamiaty narodiv svit [Chernozem in research and memory of peoples of the world]. *Ukrayinskyj geografichnyj zhurnal (Ukrainian Geographical Journal)*, 2, 26–31 [in Ukr.].
4. Halushko, K. Yu. (2009). Mentalnist, mentalitet [Mentality, mentality]. *Entsyklopedia istorii Ukrainy: u 10 t. / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in.; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.* K.: Nauk. dumka, T. 6: La-Mi [in Ukr.].
5. Hachev, H. D. (2008). *Mentalnosty narodov myra [The mentality of the peoples of the world].* M.: Alhorytm, Eksmo [in Ukr.].
6. Horobets, V. M. (2017). *Svitanok ukrainskoi derzhavy. Liudy, sotsium, vlada, poriadky, tradytsii [Dawn of the Ukrainian state. People, society, power, orders, traditions].* Kh.: «KSD» [in Ukr.].
7. Lozovoi, V. O., Anuchyna, L. V., Stasevska, O. A., & Umanets, O. V. ta in. (2013). *Mentalitet ukrainsiv ta osnovni determinanty yoho stanovlennia [The mentality of Ukrainians and the main determinants of its formation]. Istoriiia ukrainskoi kultury, za red. prof. V. O. Lozovoho; NIuU im. Yaroslava Mudroho – Kharkiv: Pravo [in Ukr.].*

*Стаття: надійшла до редакції 01.04.2020
прийнята до друку 25.05.2020*

*The article: is received 01.04.2020
is accepted 25.05.2020*